

Sandra Meškova

DAUGAVPILS ATVEIDOJUMA SEMANTIKA ANITAS LIEPAS DOKUMENTĀLAJĀ PROZĀ UN DAILPROZĀ

Rakstā autore ir pievērsusies Daugavpils kultūrtelpas atveidojumam Anitas Liepas daiļradē, meklējot paralēles ar rakstnieces biogrāfiju un dažādos medijos paustajiem uzskatiem, kas piešķir specifiskas konotācijas Daugavpils toposa semantikai, kurā robeža ir izcelta kā viena no dominantēm. Ir aplūkots Daugavpils tēlojums A. Liepas dokumentālajā prozā („Ekshumācija”, „Kumeļa gadi”, „Noklusētās lappuses”) un daiļprozā („Vējgāze”). Robeža A. Liepas darbos realizējas telpiskajā, temporālajā, kā arī kultūrvides tēlojuma aspektā.

Atslēgas vārdi: Anita Liepa, Daugavpils, robeža, toposs.

SEMANTICS OF THE DEPICTION OF DAUGAVPILS IN ANITA LIEPA'S DOCUMENTARY PROSE AND FICTION

Anita Liepa (born 1928) is a contemporary Latvian prose writer whose creative work was closely related to the post-soviet period in Latvia in the late 20th – and the beginning of the 21st century. In her works she depicted significant evidence of complex and contradictory processes in the history of Latvia in the 20th century, especially those related to World War II and its consequences for Latvia. Her works are divided into two distinct groups: documentary prose and fiction. The writer was born in Daugavpils, a town on the south-eastern border of Latvia, that had a significant role in the history of Latvia, especially in relation to World War II, as the town, was the place of dislocation of the major cavalry corps regiment in Daugavpils fortress. A. Liepa's uncle Anatolijs Sondors was the fortress commandant, who faced the entrance of the Red Army and along with other Latvian army officers was deported to the Far North of the Soviet Union and died there.

The present paper regards the depiction of the cultural space of Daugavpils in Liepa's works, searching for parallels with the writer's biography and views expressed in different media, that attribute specific connotations to the semantic of the topos of Daugavpils with border as its major dominant. The paper follows up the depiction of Daugavpils both in Liepa's documentary prose (“Exhumation”, “Colt Years”, “Silenced Pages”) and fiction (“Windfall”). The paper is methodologically based on the notions of cultural geography, semiotics and feminist autobiography studies. It makes use of Mikhail Bakhtin's term “topos” to denote a model of spatial

construction. Border is singled out as the central element of the semantic of the topos of Daugavpils in Liepa's works, focusing on its spatial, temporal aspects, as well as the depiction of culture environment.

The topos of Daugavpils is most precisely and extensively depicted in the memory novel "Colt Years" („Kumeļa gadi"). Though published in 1993, the novel had actually been completed before any other of Liepa's documentary works; this may partially be the reason, why she made depictions of Daugavpils in her following works more laconic. However, the major difference is determined by the genre of her works. In documentary prose the topos of Daugavpils reveals the information about the epoch or what may be called "signs of the time", activating the culture code (according to Roland Barthes' division of codes into hermeneutic, semic, proairetic, symbolic, culture codes), yet also developing a bond with the depiction of action and manifestations of the narrator's subjective emotional states and the system of values. In works of fiction, space is a poetic category closely related to other poetic elements of the text, foregrounding the hermeneutic, semic, proairetic and symbolic codes. Hence, in "Colt Years" the topos of Daugavpils depicts not only the historical and cultural realia and landmarks of the town in the period of the 1930–1940s, but also spatial opposites of two homes the homodiegetic narrator lived in (her deceased father's house, where she spent the happiest time of her childhood, and her uncle's house, where she lived during her school years), accentuating the bond between space and the narrator's psycho-symbolic reality (referring to the semic and symbolic codes). The link between the topos of Daugavpils and the plot in all documentary works regarded is implied by the locus of Daugavpils railway station as a point of departure or arrival of characters involved in central plot lines. Scenery seen through the train window is realistically described in detail, providing place names, geographical names, referring to earlier episodes of characters' lives. Thus, the proairetic code is activated along with the culture and other codes. The hermeneutic code is activated in the novel "Windfall" in a very interesting way. On the one hand, the author realistically describes the town of Daugavpils referring to historical events of the time of Awakening there; on the other, the toponym "Daugavpils" is replaced by an imagined name "Rūdunava". Thus, the analysis of the depiction of Daugavpils in A. Liepa's works leads to conclusions about the close connection between the category of space and the genre.

Keywords: Anita Liepa, Daugavpils, border, topos.

Latviešu rakstniece Anita Liepa (dzim. 1928. g.) Latgales prozaiķu vidū izceļas gan ar profesionālas rakstnieces statusu (kopš 1990. g. – Rakstnieku Savienības biedre), gan savu darbu, īpaši dokumentālo, nozīmīgumu. Ar dokumentālo romānu „Ekshumācija” (1990) rakstniece aizsāka pēcpadomju dokumentālās prozas tradīciju, ierakstot kultūras atmiņā nozīmīgas liecības par sarežģītām un neviennozīmīgām 20. gs. norisēm Latvijā Otrā pasaules kara laikā, padomju režīma periodā, kā arī

atmodas gados.

Autobiogrāfiskajā krājumā „11 dažādi spalvasbrāļi” Anita Liepa norāda: *Esmu daugavpiliete, šajā Latgales pilsētā dzimusi, augusi un allaž atgrieziesies, lai kādā pasaules malā dzīves bangas mani aizskalotu* (Liepa 2000: 162). Rakstniece ir dzimusi ģimenē, kas ir saistīta ar Daugavpili un tās apkārtni: viņas vecāki no Rīgas pārcēlās uz Daugavpili 20. gados, tur iepazinās (tēvs – atvaļināts leitnants, tulkis, māte – valsts ierēdne dzelzceļa kantorī); bērnības atmiņas saistās ar tēva mājām – Vecsventes pagasta „Kaudzīšiem”, kur tika pavadītas vasaras un pēc valstiskās neatkarības atjaunošanas atgūti zemes īpašumi; skolas gaitas saistās ar krusttēva un audzītēva (Anatolijs Sondors, 10. Aizputes kājnieku pulka virsnieks, Daugavpils cietokšņa komandants) celto māju Daugavpilī, Andreja Pumpura ielā, kur viņas dzīvoja abas ar māti. No šejienes Anita ar māti mātes darba evakuācijas dēļ 1944. gadā nonāca Vācijā un latviešu bēgļu nometnē Flensburgā. Pēc ģimnāzijas beigšanas, 1947. gadā, A. Liepa repatriējās, studēja Latvijas Valsts universitātē un Daugavpilī pēc ilgāka laika atgriezās 1960. gadā – pēc brauciena uz Tāļajiem Ziemeļiem audzītēva meklējumos, aresta un ieslodzījuma, trim Bebreņu vidusskolā nostrādātiem gadiem, dzīvesvietu vairs nemainot (Liepa 2000).

Ciešā saikne starp rakstnieces dzīvi un dokumentālo ievirzi viņas darbos nosaka Daugavpils topa nozīmīgumu tajos. Šajā rakstā tiks analizētas Daugavpils atveidojuma īpatnības A. Liepas dokumentālajos romānos „Ekshumācija” (1990) un „Noklusētās lappuses” (2004), atmiņu romānā „Kumeļa gadi” (1993) un romānā „Vējgāze” (1996). Izsekojot Daugavpils topa semantikai, tiks izmantots Rolāna Barta (*Roland Barthes*) kodu jēdziens un izpratne par tajos iekļauto informāciju, kultūrģeogrāfijas pamatnostādnes, kas ir atspoguļotas Edmunda Valdemāra Bunkšes darbā „Intīmā bezgalība” (Bunkše 2007) un latviešu literatūrzinātnieces Oksanas Komarovas pētījumos (Komarova 2013: 75–81), kā arī izpratne par sievišķās autobiogrāfijas tradīciju (Meškova 2009: 110–132).

A. Liepas darbi ir dalāmi divās izteikti atšķirīgās grupās: dokumentālie jeb memuāru tipa un daiļliteratūras darbi. Daugavpils ir tēlota kā viens, tā otrs. Aplūkojot Daugavpils topu dokumentālajos romānos „Ekshumācija” un „Noklusētās lappuses”, atmiņu romānā „Kumeļa gadi”, tas galvenokārt darbojas reālisma reģistrā jeb, atsaucoties uz R. Barta dalījumu (Barts 1992: 5–10), kā kultūras kods, kas satur liecības par attiecīgo laikposmu – pirmskara laiku, padomju laiku, pēcpadomju laiku. Taču romānā „Kumeļa gadi”, kas ir tuvāks daiļliteratūras kopai (uz to norāda arī paratekstuālais autores marķējums, nodēvējot to par *atmiņu romānu* atšķirībā no abiem iepriekšminētajiem, kurus autore marķē kā *dokumentālus romānus*), izteikti ir vērojamas R. Barta definēto kodu – proairētiskā, simboliskā un sēmiskā – iezīmes, atklājot emocionāla un psiholoģiska rakstura informāciju, ciešāku saikni ar stāstījumā implicētajām tēmām un sižetiskajiem motīviem, atklājot subjektīva rakstura un individuālo vērtību sistēmā sakņotas opozīcijas. Līdzīgi Daugavpils topss atklājas arī romānā „Vējgāze”. Tādējādi, ievērojot rakstnieces daiļradei raksturīgo šķirumu starp diviem atšķirīgiem tekstu veidiem, Daugavpils

toposs iegūst bipolāru izvērsumu: no topogrāfiski un hronoloģiski precīzi dokumentētas vides līdz poētiski un subjektīvi sedimentētai telpas kategorijai. Šādas telpas kā poētiskas kategorijas veidojuma mehānismu, radot *māksliniecisku un emocionālu ainavu, kas pausta nacionāli un vēsturiski specifiskā veidā*, balstoties uz Gastona Bašelāra (*Gaston Bachelard*), Ennas Spērnas (*Anne Whiston Spirn*), Ričarda Geibriēla (*Richard P. Gabriel*) un Kena Teilora (*Ken Taylor*) pētījumiem, ir iezīmējusi O. Komarova (Komarova 2013: 76).

Svarīgs teksta semantikas elements, ko savos pētījumos ir definējuši un aplūkojuši formālās un kultūrsemiotiskās literatūrzinātnes pārstāvji, ir robeža (Sekste 2013: 176). Arī Daugavpils tēlojuma semantikā A. Liepas darbos **robeža** izceļas kā centrālais elements. Tajā ir izdalāmi vairāki aspekti, kuru analīze sekos turpmāk, – telpiskais, temporālais (vēsturiskais) un kultūrvides tēlojuma aspekti.

Telpiskās robežas Daugavpils toposā

Aplūkojot robežas telpisko aspektu Daugavpils toposa atveidē, ir izdalāma **iekšējā robeža**, kas šķērso šo toposu, sašķeļot to opozīcijā, ko marķē vēstītājas subjektīvo pārdzīvojumu un vērtību nosacītais subjektīvais redzespunkts. Tas ir vērojams bērniības posma tēlojumos, jo īpaši atmiņu romānā „Kumeļa gadi”, kur Daugavpils nav viendabīgs toposs, bet gan sašķelts starp divām mājām – tēva mājām laukos netālu no Daugavpils – Vecsventes pagasta „Kaudzīšiem”, kur romāna galvenā varone Anita pavada vasaras, un krusttēva māju Daugavpilī, kur pēc tēva nāves dzīvo arī Anita ar māti. Romānā „Kumeļa gadi” uzzinot, cik liela ir bijusi Anitas pieķeršanās vecmāmiņai, kļūst saprotams, ka Vecsventes „Kaudzīši” nav tikai lauku mājas, kur rakstniece bērniībā ir pavadījusi vasaras, bet gan emocionāli piesātināta telpa, kas metonīmiski saistās ar tēva piemiņu, neizjusto mīlestību, mātes aizņemtības dēļ nepiepildītās mātes mīlestības trūkuma kompensāciju u. c. psihoemocionālām izpausmēm. Tādējādi Daugavpils kā *ziemas pils* pretstatā ēdeniskajai Vecsventes lauku telpai pauž skarbās realitātes aprises. Šo māju pretnostatījumu rakstniece iezīmē arī romāna „Ziemeļvējš” pēcvārdā, Daugavpili dēvējot par savu *ziemas pili*, bet Vecsventi – par *vasaras paradīzi* (Liepa 2007: 202). Apzīmējums *paradīze* ir lietots arī romāna „Kumeļa gadi” noslēgumā, ainā, kad homodiegētiskā (1. personas) vēstītāja, nu jau pieaugusi, ar meitu atgriežas no ezersalas un vēro gadu desmitos izmainījušos ainavu, noslēdzot vīziju ar teikumu, kur vārdi ir dalīti rindās, kā veidojot dzejas pantu un piešķirot tiem īpašu svaru: *Es/ savu Paradīzi/ esmu/ redzējusi* (Liepa 1993: 161). Romāns netika izdots tūlīt pēc tā uzrakstīšanas (paratekstā tas ir atzīmēts ar 1969.–1987. g. periodu), un vēlāk tam ir pievienots pēcvārds (datēts ar 1992. g.), kurā ēdeniskajai bērniības telpai ir piešķirts jauns akcents, saistot to ar zemes atgūšanu un iekopšanu jaunajā Latvijas laikā: *Es šopavasār stādu ābelītes Kaudzīšu dārzā un uzroku savas vecmāmiņas lauku, jo neapstādināmais laikmetu pulkstenis nu atkal rāda Latvijas laiku* (Liepa 1993: 162).

Atgriešanās Ēdenes dārzā motīvs atkārtojas arī romānā „Vējgāze”, kur ir tēlota varones iesaistīšanās atmodas laika norisēs Daugavpilī un Rīgā; dzimtas

izpostītā īpašuma atgūšana (romānā mājas ir nodēvētas par *Mālkalniem*, mainīts arī Daugavpils nosaukums – sk. tālāk) ir romāna centrālā konceptuālā līnija, taču ēdenisko patosu te aizstāj skarbās realitātes dramatisms, atklājot, ar kādām grūtībām saskaras pensionāre, kura cenšas atgūt dzimtas zemi un to iekopt. Netaisnība, vēstures nodarītais posts, pastāvīgais apdraudējums, kam ir pretstatīta varones nelokāmā griba un apņemšanās veikt savu pasaules sakārtošanas un harmonizēšanas misiju, piestrāvo gan „Mālkalnu”, gan *Rūdunavas* (Daugavpils apzīmējums romānā), gan Latvijas telpu, homogenizējot darbības toposu, jo pretstats nu ir pārcelts aiz tā robežām – tā ir telpa, no kurienes atbrāžas vējgāze, kas izposta mājas, nolauž kokus, apdraud zemi un cilvēkus un saistās ar 1991. gada barikāžu notikumiem Latvijā, kas ir otra konceptuālā līnija romānā. Noslēgums vieš cerības: beigu ainā varone, gaidot vilcienu uz Rūdunavu, vēro pieminekli barikāžu sargu piemiņai un apņemas: *Jāatbrauc, kad Mālkalnos būs uzziedējušas Agnes [varones meita – S. M.] stādītās puķes, jāatved vesels klēpis, jānoliek pie pieminekļa. Cieņā, draudzībā, pateicībā, uzticībā* (Liepa 1996: 172).

Šajos piemēros atklājas R. Barta izdalīto kodu – simboliskā un sēmiskā – dominantes toposa atveidē, kas izceļ aksioloģiski svarīgas opozīcijas, piešķir papildu konotācijas zīmēm, ļauj nojaust subjektivitātes struktūru izpausmes tekstā, piemēram, simboliskās tēva un meitas figūras (Meškova 2009: 132), kas projicējas gan reālās ģimenes attiecībās (meitas mazotnē mirušā tēva mājas, tēvmāmiņas mīlestība, atmiņu saikne ar tēvmāmiņu utt.), gan simboliskās darbībās (tēva māju atgūšana, vecmāmiņas zemes uzrakšana, ābeļu (mātes koks!) stādīšana kā nacionālās un valstiskās identitātes apliecināšanas un stiprināšanas metonīmi).

Daugavpils ir arī autore (autobiogrāfiskās vēstītājas) varones **dzīves krustceles** visos A. Liepas dokumentālajos darbos. Tas norādīts romāna „Ziemeļvējš” pēcvārdā: *Arī mājas, kas robežu tuvumā, laikmetu vētrās paliek bez jumta...*

Par nelaimi, Daugavpils, kur mana ziemas pils, ir tuvu robežai, un arī Vecsvente ar manu vasaru paradīzi. Kad austrenim no krievu aviācijas bumbu sprādzieniem un vācu zenīrtartilērijas grāvieniem aizkrita ausis, tas, nesadzirdējis manas mātes vēlmi nokļūt Kurzemē, vaigus piepūtis, aizrāva mūs taisnā ceļā uz Vāczemi.

Tur, savukārt, veltīgi lūdzāmieš rieteni aizgādāt mūs atpakaļ. [...] Nācās iepazīt arī ziemeli – bargāko no vējiem, kas stindzināja miesu un garu, kad dziļos svešas zemes sniegos drūmā kolonnā pa aizputinātu taku vilkos uz darbu kūdras raktuvēs. [...] Un beidzot dienvidvējš gar tūristu autobusu logiem, lidmašīnu spārniem (Liepa 2007: 202).

Robeža te iegūst ne vien telpisku, bet arī kultūrpсихoloģisku semantiku, izceļot apdraudētības, nestabilitātes iezīmes, kas vēstures kontekstā ir pārnesamas arī uz Latviju, Otrā pasaules kara darbības gaitā tai pārejot te vienā, te otrā frontes līnijas pusē, kā tas ir vērojams romānos „Kumeļa gadi” un „Noklusētās lappuses”. Četru vēju metafora šajā pēcvārdā trāpīgi raksturo rakstnieces dzīves ceļa pastāvīgās krustceles.

Šajā sakarā visai būtisks lokuss romānos „Ekshumācija”, „Kumeļa gadi” un

„Noklusētās lappuses” ir **Daugavpils dzelzceļa stacija**, no kurienes tālā ceļā bez atgriešanās dodas A. Sondors, rakstnieces krusttēvs un audzītēvs, un vairākkārt ilgos un grūtos ceļos dodas viņa pati kā savu darbu vēstītāja un varone.

Romānā „Ekshumācija” ir tēlots, kā Daugavpils dzelzceļa stacijā pieved Litenes virsniekus ešelonos un četras stundas tie stāv stacijā pirms došanās uz Tāļajiem Ziemeļiem. Tā kā viena no galvenajām sižeta līnijām romānā saistās ar rakstnieces audzītēva A. Sondora likteni, šī ir kulminācijas epizode romānā, kas ir tēlota kā izvērstā aina, ietverot īsus dialogus un konceptuāli piesātinātu vēstītājas tekstu: – *Sondor, pie loga! Nupat nāk Daugavpils!*

Pavīd vecās garnizona kapsētas koki, sakņu noliktavas, cietokšņa vaļņi. Zāli noauguši, pļavas puķēm piebiruši. Tur māte mēdza staigāt ar mazo Namedu uz rokas. [...] Vilciens palēnina gaitu un, iespraucies starp tukšiem sastāviem, apstājas. Uz sliežu ceļa izbirst slīpacaini kareivji un nostājas sardzē pie katra vagona pa divi. Šautenēm uzsprauti durkļi, it kā virsnieki spētu pārvērsties par gariem un izkļūt no aizbultētajiem vagoniem cauri logu restēm vai grīdas šķirbām (Liepa 1990: 271).

Seko A. Sondora iekšējais monologs, gaidot, vai nejauši ieraudzītā un uzrunātā pazīstamā sieviete nodos ziņu mātai: *Paiet pusstunda, apkārt jau stunda, bet nenāk neviens. Vai piezvanīja? Paziņoja? Droši vien nobijās. Vai arī Ernās kantorī nav. Drīz viņi aizbrauks, nozudīs, izgaisīs, un neviens par viņiem neko neuzzinās (turpat: 272).*

Pēc īsās tikšanās ar krustmeitu Namedu un māsu vilciena atiešanas aina apvieno gan detalizēti precīzu apkārtnes aprakstu, gan fokusētāja (A. Sondors) atmiņas un asociācijas, kas iegūst īpašu svaru, apzinoties, ka viņš šīs vietas redz pēdējo reizi, gan izjūtas, ko vēstītāja projicē deportēto virsnieku apziņā: *Un vilciens ar apcietinātajiem turpina ceļu. Slīd garām piepilsētas mežs, tik ļoti pazīstams. Aiz priedēm vīd pareizticīgo kapsētas krusti. Tālāk ir šoseja, viņpus šosejas luterticīgo kapi. Tur māte līdzās Edgaram Lapam. [...]*

Vilciens nogriežas uz Krāslavas ceļa. Pļavas, mazi lauciņi, mežu puduri, sādža. [...] Ceļa malā krucifikss. Ave, Maria... Sveicināta, Marija, Latgales Māra, zemes māte, žēlotāja, sargātāja. Tu, kas kokiem liec lapot, pļavām ziedēt, maizei smaržot, dod mums savu žēlastību šajā ceļā. Nav tavā varā atbīdīt vagonu durvis, ļaut mums atgriezties mājās. Pat ūdens krūzi tu nespēj pasniegt caur restēm, un tomēr klusēdami mēs piesaucam tevi, Latgales Māra, mūsu zemes māte, esi žēlsirdīga un stiprini mūs (turpat: 274–275).

Romānā „Kumeļa gadi”, kur varone un homodiegētiskā vēstītāja ir Anita (autobiogrāfisks tēls), attiecības ar krusttēvu ir svarīga konceptuāla līnija, tādēļ viņa deportēšana un pēdējās tikšanās aina ir viena no centrālajām darbā. Tā arī saistās ar Daugavpils dzelzceļa staciju un Anitas un mātes skrējieni ar drēbēm un produktiem uz Daugavpils otro staciju, uz ešelonu, kurā ir ieslēgti Litenes virsnieki, gaidot aizvešanu uz Tāļajiem Ziemeļiem. Šajā tekstā ir sniegts detalizēts ešelonu apraksts, ko papildina pusaudzes vēstītājas izjūtas ekstremālajā situācijā, kam pārklājas autores izjūtas teksta rakstīšanas gaitā: *Pasaule pēkšņi sagrīļojas. Krusttēvu ved projām? Projām... [...] Uz dzelzceļa ešelons pie ešelona. Gari lopu vagonu sastāvi.*

Pie augstiem, šauriem, aizrestotiem logiem drūzmējas sejas. [...] Maldāmie starp vilcieniem, īsto nevarēdamas atrast. Pasaule šķiet sagriežusies šķērsām. Galvā neizteiktu jautājumu jūklis. Kas notiek? Kāpēc tā? Kamdēļ? Par ko? Un mēs ar māti? Vai mūs arī? Kaut laimētos atrast krusttēvu. Viņam jāzina, ka esmu atnākusi. Viņam mani jāredz. Varbūt mēs vairs nesastapsimies, varbūt šī būs beidzamā reize. Kādēļ? Par ko? Māte apstādina kādu dzelzceļnieku, pieliecas viņam pie auss. Dzelzceļnieks klusēdams pamāj uz ūdenstorņa pusi. Mēs steidzamies tālāk. Labi atstatu no citiem cieši cits citam līdzās stāv vēl trīs sastāvi. Abi malējie tukši, to uzdevums laikam ir aizsegt trešo, vidējo, kam pie katra vagona pa divi sargkareivji. Esam atradušas īsto. Kad tuvojamies vilcienam, viens no sargkareivjiem ar šauteni rokā aizšķērsos mums ceļu. Uz šautenes uzsprauts durklis (Liepa 1993: 126–127).

Daugavpils stacija parādās arī romāna „Kumeļa gadi” pēdējā nodaļā „... bet zemei uz tevi labs prāts”, kur ir tēlota Anitas un mātes atgriešanās no Vācijas. Atgriešanās ainai ir piešķirts dramatisks kāpinājums, tā ir izvērsta telpā un laikā, tēlojot ilgo ešelona stāvēšanu Lietuvā, tad aprakstot Daugavpils apkārtni, vilcienam tuvojoties galamērķim: *Kurcums. Kalkūne. Vilciens joņo pāri Grīvas pļavām, garām priekštilta nocietinājumu fortam. Dārdēdams ripo pa Daugavas tiltu. [...] Daugavpils otrā* (turpat: 157). Dramatismu kāpina pa ceļam vērotā nodegusi Zemgales stacija, kas veras pretim *melnām, aklām logu acīm* un kontrastē ar pārbraucēju līksmo noskaņu, ko pauž vagona pušķošana ar meijām un lietuviešu dzelzceļnieka vārdi: – *Tur, aiz tā semafora, ir jūsu dzimtene, [...] Semaforš paceļ tērauda roku, ceļš ir brīvs. Meijām appušķotais vilciens nosvilpjas, uzņem gaitu, joņo semaforam garām. – Urrāāāāā!* (turpat).

Daugavpils dzelzceļa stacija kā nozīmīgs homodiegētiskās vēstītājas gaitu mezgla punkts ir tēlota arī romānā „Noklusētās lappuses”. Vispirms 2. nodaļā „Raibie gadi”, tēlojot vēstītājas un mātes atgriešanos no Flensburgas: *Lielais ešelons apstājas Daugavpils otrajā – preču stacijā, aptuveni tajā pašā vietā, kur četrdesmit pirmā gada 17. jūnijā stāvēja arestēto Litenes virsnieku vagoni. Ir atkal jūnijs un diena tikpat karsta kā toreiz* (Liepa 2004: 153). Saikni ar iepriekš aplūkotajām krusttēva deportēšanas ainām romānos „Ekshumācija” un „Kumeļa gadi” nostiprina arī norāde, ka no stacijas līdz savām mājām A. Pumpura ielā vēstītāja un viņas māte arī iet *pa tām pašām takām kā četrdesmit pirmajā*. Tālāk, 3. nodaļā „Dūksnājā”, vēstītāja no turienes dodas ceļā uz Noriļsku audzētāva meklējumos: *Daugavpils. Stacijas perons. Man kabatā vilciena biļete līdz Krasnojarskai ar pārsēšanos Maskavā* (turpat: 333). Arī 5. nodaļā „Vētrains priekšpavasaris”, no jauna dodoties uz Zajarsku, nu jau kopā ar meitu, lai varētu pabeigt romānu „Ekshumācija”: *Mēs izbraucam no Daugavpils jūlija nogalē. Pārpildīts vilciens* (turpat: 544). Kaut gan šajā romānā tēlotās ainas saistībā ar Daugavpils dzelzceļa staciju nav izvērsta kā iepriekš aplūkotajos piemēros, tomēr, minot staciju un īsi aprakstot darbību tajā, autore piešķir dinamiku ceļa toposam, ar šo konkrēto telpisko norādi akcentējot došanās ceļā un atgriešanās brīdi.

Visizvērstāk un detalizētāk Daugavpils ir atveidota romānā „Kumeļa gadi”, kur

vēstījums veidots kā vēstītājas atmiņu kaleidoskops, kurā katra aina ir saistīta ar zināmu notikumu konkrētā vietā un laikā. Atmiņu centrā ir vecmāmiņa un viņas lauku mājas, kas ir mazās Anitas bērnības paradīze. Vecsvente – Daugavpils. Taču arī pilsētas vides tēlojums ieņem būtisku vietu. Pilsētas vārds sākumā nav minēts, taču ir veidota precīza topogrāfiskā ainava, kas ļauj to pazīt. Romāns sākas ar epizodi, kad vecmāmiņa ar mazo Anitu ir devušās pastaigā uz Daugavmalu, sagaidot krusttēvu, kurš pirmoreiz dodas izpeldēties. Tiek aprakstītas liepu un papeļu alejas, dambis, *kas sazarojas un aizliecas uz abām pusēm. Tas palu laikā aizsargājot pilsētu no plūdiem, pārceltu: Tilt, ko zviedri iesākuši būvēt, nāks gatavs tikai pēc gadiem* (Liepa 1993: 6). Šī norāde ir adresēta šodienas lasītājam, kas prātā veido Daugavmalas ainu Daugavpilī, kur tilts ir svarīga sastāvdaļa; tādējādi ir noprotams, ka autorei ir šķitis svarīgi veidot precīzu, lasītājam pazīstamu pilsētas ainavu. Nākamajās epizodēs ir minēts Dubrovina dārzs, tirgus laukums, trīsstāvu noliktava, dzelzceļš, kas atdala pilsētas centru no Jaunbūves, Rīgas iela, kas ir trokšņaina un kur *nekad netrūkst gājēju un zirdzinieku, līdzās ormaņiem un laucinieku noputējušiem ratiem palaikam aizdrāžas kāds automobilis, atstādams gaisā benzīna smaku*, stacija (turpat: 11), cietoksnis, kur notiek ledus spridzināšana palu laikā (turpat: 35), Jaunbūve, kur krusttēvs nopircis *vecu koka māju* (turpat: 83).

Tēlojot pilsētas ainas, bieži vien ir izmantots pastaigas motīvs: *Kad pusdienas ir gatavas un novietotas cepēskrāsnī, lai neatdzīst, ejam mātei pretī. Ceļš ved pa liepu aleju uz dzelzceļa pusi. Garām cietumam, pāri gaisa tiltam. Ar neuzticību raugos lejup. Šķirbainie dēļi zem kājām nodevīgi šūpojas, lejā redzamas sliedes. Sakliegdamās un dūmu mutuļus veldamas, pa sliedēm dīdās lokomotīves. Viņpus tilta lejā ir dzelzceļa darbnīcas – vesels jūklis nomelnējušu ķieģeļu celtnu ar velvētām vārtu mutēm, kas ierij un izspļauj pa vagonam* (turpat: 13).

Daugavpils topogrāfiju konkretizē ielu nosaukumi – Valdemāra, Raiņa, Rīgas, Centrālā iela, kur atrodas Anitas mātes dzīvoklis, Saules iela, kur atrodas Daugavpils Skolotāju institūts ar pamatskolu, kurā Anita mācās, A. Pumpura iela un krusttēva nopirktā māja, kur pārceļas arī Anita ar māti, Varšavas iela, kur sprāgst pirmā vācu bumba (turpat: 129).

Daugavpils toponīms pirmoreiz minēts 3. nodaļā „Vecsventes vasara” lielā tirgus dienas aprakstā. Otro reizi tas minēts priekšpēdējā nodaļā „Virpuļi” kā Latgales dziesmu svētku norises vieta – tie neatkarīgajā Latvijā pirms padomju okupācijas kļuva par pēdējo sarīkojumu, kurā tika dziedāta Latvijas himna (turpat: 116). Tādējādi Daugavpils toposa atveidojums vistiešāk ir saistīts ar proairētisko (darbības) kodu; pilsētas pazīšana, identificēšana notiek pakāpeniski, sākumā pazīstot tēlotās ainavas, tad topogrāfiskos nosaukumus un detaļas, visbeidzot minot pašu toponīmu.

Temporālo jeb vēsturisko robežu aspekts Daugavpils toposā

Visos dokumentālajos darbos tēlotie notikumi Daugavpilī marķē laikmetu griežus gan Otrā pasaules kara un padomju okupācijas priekšvakarā, gan atmodas laikā 80. gadu nogalē.

Nozīmīgākie notikumi saistībā ar Otrā pasaules kara norisēm ir pēdējie Latgales dziesmu svētki pirms padomju okupācijas 1941. gada 16. jūnijā, kā arī Padomju armijas ienākšana Daugavpilī un kājnieku pulka iziešana no Daugavpils cietokšņa. Romānā „Ekshumācija” dziesmu svētki ir minēti reportāžas stilā – īsi, iezīmējot kontrastu ar satraukumu pilsētā nākamajā dienā: *Pirmdienā, septiņpadsmitais jūnijs. Vakar Stropu estrādē skanēja dziesmas, balsnija pīpenes koristu rokās, ozolzaru vainags kronēja Reitera pieri. Šodien silā klusums, pilsētā satraukums, cietoksnī rosība* (Liepa 1990: 244). Lielāka uzmanība tiek pievērsta notikumiem cietoksnī, kur jau dziesmu svētku laikā ir izsludināts trauksmes stāvoklis, tāpēc kapteinis Sondors meža parkā nav bijis. Attēlota virsnieku pulcēšanās, sagaidot padomju karaspēka daļu: *Gar Daugavas krastu pa kokiem apstādīto dambi virsnieku kolonnai pretim virzās sarkanarmiešu tanki. Sastapšanās un apsveicināšanās notiek pie pirmajiem barjeras vārtiem* (turpat: 245). Lakoniskais notikumu atveidojums reportāžas stilā piešķir tiem fatalitātes, vēsturiskas nepielūdzamības auru; to negaidītība, neskaidrība un straujais risinājums neļauj izpausties emocijām – ne darbības un personāžu, ne vēstījuma līmenī. Šo uzsvērto lakonismu varētu skaidrot arī ar romāna pabeigšanas laiku 80. gadu beigās, kad Latvija vēl arvien bija Padomju Savienības sastāvā un galvenais romāna konceptuālais uzsvars bija *glasnostj* stilā veidotais stāsts par padomju režīma noklusētajiem notikumiem – Latvijas armijas virsnieku represēšanu 1941. gadā, ko pieļāva vēlīnā padomju laika, 80. gadu nogales, *perestroikas* tendences. Taču arī šajā lakoniskajā tēlojumā ir manāms kontrastējošais Latvijas armijas virsnieku un sarkanarmiešu izskats: Sondors ir tērpies parādes uniformā, virsnieku kolonna dodas sagaidīt padomju karaspēku parādes solī pa cietokšņa galveno ielu, savukārt *svešie karavīri ir noputējuši, saulē sasārtušām vai nobrūnējušām sejām. Viņi brīnīdamies un savā starpā sačukstēdamies aplūko latviešu virsnieku uniformas* (turpat).

Detalizētāk ir atveidota Jātnieku pulka aiziešana no kazarmām. Aina ir izvērsta, ievijot Namedas atmiņas par krusttēva agrāk stāstīto (par Jātnieku pulku, ballēm, virsniekiem), kas pakāpeniski viņas apziņā ir kļuvis par leģendu, viņas satraukumu: *Skaistuma un drosmes iemiesojums – Jātnieku pulks. Tūlīt viņa to redzēs* (turpat: 257). Tēlojumu veido pulka orķestra spēlēto tautasdziesmu skaņas, zirgu, jātnieku formas apraksts.

Vēstures pārmaiņas atspoguļojas arī cietoksnī notiekošajā armijas maiņā, sākot ar cietokšņa telpu un dzīves pielāgošanu Padomju armijas specifikai, beidzot ar pakāpeniskās Sondora u. c. Latvijas armijas virsnieku izstumšanas tēlojumu, kam seko dramatisks notikumu Litenes nometnē un deportēšanas apraksts.

Romānā „Kumeļa gadi” sīkāk ir tēlota dziesmu svētku norise, akcentējot šā notikuma dramatismu, minot faktu, ka neieradās gaidītais prezidents Kārlis Ulmanis. Ir uzsvērta cilvēku neizpratne par notiekošo: *Paiet pusstunda, bet prezidents nebrauc. Savādi, spriež ļaudis, parasti viņš mēdz būt ļoti precīzs. [...] Kad koncerts beidzot sākas, ļaudis atkal brīnās. Kur dzirdēts, ka valsts himnu spēlētu trīsreiz pēc kārtas! Tas kaut ko nozīmē. Un kāpēc svētku laukumā tik maz karavīru? Vai tiešām gandrīz visiem virsniekiem šodien cietoksnī dežūra? Savādi, spriež cilvēki, ārkārtīgi*

savādi...

Nākošajā rītā kļūst zināms, ka pilsētai tuvojas sarkanarmiešu tanki (Liepa 1993: 117).

Savukārt Padomju armijas ienākšana pilsētā (un Jātnieku pulka aiziešana) nav attēlota; atveidotas ir mātes bažas un neizpratne, dzirdot ziņas un baumas par to: *Diez, kas tur tagad vispār notiek? Ko garnizons iesāks, kā rīkosies? Par to, ka krievi Latvijā var ienākt, ir jau domāts un runāts, tomēr tagad, kad tas noticis, māte izskatās tik satraukta, it kā zeme līgotos zem kājām. [...] Māte [...] pēc brīža atgriežas ar ziņu, ka cietoksnis atvērs dienvidaustrumu vārtus un virsnieki parādes uniformās izies no cietokšņa sagaidīt tankus (turpat).*

Salīdzinājumā ar reportāžai līdzīgo šā notikuma atveidojumu romānā „Ekshumācija” darbā „Kumeļa gadi” priekšplānā ir izvirzīta notikuma radītā neizpratne un bailes iedzīvotājos, tādējādi krietni sakāpinot tā emocionālo fonu un radot izteikti negatīvu semantiku. Plašāk ir izvērstā kara gaidu nojauta: iepriekšējā ziemā redzētie kāvi, *kas rādās pirms kariem*, vecmāmiņas sakņu dārzā atrastais bronzas šķēpa uzgalis, kas liecina par senajām kaujām šajā apvidū. Kara atnākšanu iezīmē pirmās vācu bumbas sprādziens Varšavas ielā, netālu no Anitas mājām, kas nogalina viņas ģimenei pazīstamu sievieti, atstājot viņas meitu bāreni. Sprādziena radītajā ugunsgrēkā ir izpostīta tuvākā apkārtnē, apšaudē vairāki kritušie, izlaupīts ebreju apavu veikaliņš (turpat: 129–131).

Romānā „Kumeļa gadi” detalizēti ir tēlots nacistiskās okupācijas laiks Daugavpilī – tas sakrīt ar vēstītājas skolas gadiem, pirmo mīlestību, pārciesto trūkumu, aukstumu, dzīves grūtībām. Lai gan šie vēsturiskie fakti paliek fonā, priekšplānā izvirzot vēstītājas subjektīvo pārdzīvojumu atveidojumu, tie ļoti trāpīgi raksturo kara un okupācijas norises: saimniecisko dzīvi ar pārtikas kartītēm un stundām ilgajām rindām pēc pārtikas, ierobežoto skolas darba režīmu tīfa karantīnas apstākļos, vasaras darbu un darbu cietoksnī, lāpot ievainoto frontes karavīru veļu un zeķes, ebreju gūstīšanu un nogalināšanu, karagūstekņu nometni cietoksnī, sabombardēto dzelzceļu, vāciešu atkāpšanos un daudzus cilvēku, arī Anitas un viņas mātes, došanos bēgļu gaitās.

Vēl viena svarīga hronoloģiskā robeža romānā „Kumeļa gadi” ir iezīmēta ar vēstītājas atgriešanos mājās pēc kara. Atgriežoties mājās un tās apkārtnes aprakstos tiek fiksētas pārmaiņas: *Andreja Pumpura ielā nodegušo māju vietā uzradušās jaunas, tām līdzās apsvīlušo ābeļu vietā dārzeņu dobes. Jaunie bērzi abās ielas pusēs pieņēmušies spēkā, pastiepušies garumā, stumbri jau kļuvuši balti. Mūsu māja nav nodegusi. Arī dārzs tikpat ēnains kā senāk, ir ozols, ir kļavas, ir cerīnkūmi. Bet logiem sveši aizkari, un uz mūsu klauvējienu sveši ļaudis atver durvis (turpat: 157).*

Lakoniski tiek aprakstītas pilsētā notikušās pārmaiņas, kas nu jau raksturo padomju dzīves realitāti: *18. Novembra ielai gar malu uzradušās sliedes, pilsētā tagad ir tramvajs. No uzkalna pa tām grabēdama rāpjas lejup tumši sarkana, noplukusi vabole. Luterāņu kapsēta pagalam sapostīta, mūsu baznīcā tagad boksējas bērni. No agrākajiem draugiem un paziņām kādus pāris vien vairs sameklējam; pilsēta*

nu pilna svešiem, nez no kurienes atklīdušiem, latviešu valodu nedzird. Krāslavas ielā vienas vienīgas drupas; Krišjāņa Valdemāra pamatskola, kur mācījāmiešus divus gadus, gan jau atjaunota, ēkas mūri par vienu stāvu pakāpušies augstāk. Logiem priekšā aizkari, tagad tā ir dzīvojamā māja. Atjaunots arī Daugavas tilts Lāčplēša ielas galā. Toties daudzie šosejas tilti aiz priekštilta nocietinājumu forta kreisajā krastā nozuduši bez vēsts. Pāri purvainajām pļavām izaudzis augsts uzbērums, tam pāri klājas asfalts (turpat: 158).

Vēsturisko faktu un reāliju raksturojuma ziņā īpaši izceļas darbs „Noklusētās lappuses”. Autore to dēvē par dokumentālu romānu, tāpat kā darbu „Ekshumācija”, taču, salīdzinot ar pēdējo, darbs „Noklusētās lappuses” ir krietni tuvāks memuāru tipa literatūrai nekā daiļprozai. Teksts ir ļoti plašs un ietilpīgs gan notikumam, minēto personālijai, gan hronotopa ziņā, tādēļ Daugavpils tēlojums tajā konceptuāli neizceļas, taču dažas detaļas zīmīgi papildina iepriekš aplūkotos tekstos iezīmēto ainu. Romānā „Noklusētās lappuses” Daugavpils tēlojumā izceļas tādas konkrētas detaļas kā ielas un to nosaukumu maiņa: divreiz minēta *Sarkanarmijas, bijusī 18. Novembra iela*, trešo reizi – *Sarkanarmijas iela, agrāk 18. Novembra, vēl agrāk Šosejas iela* (Liepa 2004: 529); divreiz minēta Varšavas iela, trešo reizi norādot – *pārdēvēta kosmonautes Tereškovas vārdā*; minot tautas namu pilsētas centrā, norādīts, ka agrāk tas saucies Vienības nams. Ielu un ēku nosaukumu maiņas pieminēšana skaidri norāda uz vēsturisko laikmetu maiņu, koncentrējot Daugavpils toposā blīvu vēsturiskā laika dimensiju.

Vēstures dimensija dokumentālajā romānā „Noklusētās lappuses” ir aktualizēta arī ar nozīmīgu notikumu, kas risinājušies Daugavpilī, starpniecību, minot to norises vietas. Romāns sākas ar norādi, ka 1998. gada rudenī, 7. Saeimas priekšvēlēšanu kampaņas laikā, *Daugavpils Pedagoģiskajā universitātē tēvzemieši aicināja balsot par latvisku Latvijas nākotni, bet sociālisti tajā pašā laikā pie tirgus ieejas vāca parakstus pret latviešu mācību valodas ieviešanu visās valsts finansētajās vidusskolās* (turpat: 5). Attiecībā uz Otrā pasaules kara notikumiem ir minēta abu okupācijas armiju ienākšana pilsētā, dzelzceļa darbinieku evakuācija (uz Rīgu, Liepāju), kas turpinās ar Vācijas robežas šķērsošanu un nonākšanu bēgļu nometnēs, tādējādi faktoloģiski papildinot romānā „Kumēļa gadi” rodamo attiecīgo norišu literāro tēlojumu un nostiprinot tā dokumentālo un hronoloģisko ietvaru. Kā piemērs padomju laika notikumiem, kas liecina par pretošanos padomju režīmam, trīs reizes ir minēta sarkanbaltsarkanā karoga pacelšana naktī uz 18. novembri Daugavpilī – virs Pedagoģiskā institūta, ugunsdzēsēju depo tornī un virs elektrostacijas dūmeņa. Romāns noslēdzas ar atmodas laika tēlojumu (nodaļā „Vētrainais priekšpavasaris”) Latvijā, romāna „Ekshumācija” pabeigšanu, tā iznākšanu un rezonansi. Kaut gan Daugavpils šo notikumu sakarā nav tēlota, tā tomēr ir minēta paratekstā – norādot teksta pabeigšanas laiku un vietu: *2001. gada aprīlī Daugavpilī* (turpat: 580). Šo trūkumu, savukārt, kompensē A. Liepas jaunākā grāmata „Atbrīvošanās. Atmodas līkloči Daugavpilī” (2013), kas pilnībā ir veltīta atmodas norisēm Daugavpilī, kur padomju laika relikti un inerce saglabājās īpaši spēcīgi un sevišķi asi izpaudās

80. gadu otrajā pusē – 90. gadu sākumā (1985–1994), kas veido teksta hronoloģisko ietvaru.

Daugavpils kā kultūras – etnisko, reliģisko un politisko tradīciju – krustpunkts

Trešais Daugavpils kā robežas hronotopa aspekts ir Daugavpils specifiskās **kultūrvides tēlojums**, atklājot Daugavpili kā dažādu etnisko, reliģisko, politisko kopienu un tradīciju krustpunktu. Spilgts piemērs tam ir rodams romānā „Ekshumācija”, kur tiek minēti ebreju, kas 20. gs. bija liela etniski reliģiskā kopiena Daugavpilī, būdiņu svētki gaidāmās Zviedrijas karaļa vizītes sakarā, augstajam viesim, iespējams, apmeklējot arī Daugavpili. Grāmatas varonim Sondoram, pilsētas kara komandantam, ir uzdots nodrošināt pilsētā kārtību, lai centrā neparādās šiem svētkiem tradicionālās zaru teltis uz ēku balkoniem: *Kā par nelaimi, tuvojas ebreju būdiņu svētki, kad uz viņu balkoniem izaug egļu zaru teltis. Būtu šie balkoni nomalēs vai priekšpilsētā, varētu nelikties zinīs, bet tie ir tieši centrā, arī Rīgas ielā, kur ebrejiem pieder lieli nami ar veikaliem, plašiem dzīvokļiem un, protams, ar balkoniem. Sondors paredz sarežģījumus. Ebreji ir tirgoņi un amatnieki, tie nav kareivji, kas paklausa bez ierunām un strīdiem. Pie savām tradīcijām viņi turas stingri* (Liepa 1990: 203–204).

Romānā „Kumeļa gadi” tiek minēta vēl viena svarīga reliģiskā kopiena Daugavpilī – vecticībnieki. Viņu tradīciju tēlojums pusaugu meitenes skatījumā iegūst īpaši eksotisku nokrāsu, tādējādi paspilgtinot pilsētvides daudzveidību: *Pa Šosejas ielu uz Daugavas pusi virzās plata, gausa gājēju straume. Tās priekšgalā, šķeltiem baznīcas karogiem virs galvām plandoties, iet bārdaini mācītāji garos amata tērpos. Dziesmām gaisu tricīnādami, pie elektriskās stacijas nokāpj līdz upei, kur vairāki vīri nupat beidz izcirst garenu āliņģi. Tas stiepjas no krasta pret Daugavas vidu kā tumši vizuļojošs celiņš. Mācītāji iebrien ūdens celiņā ar visiem garajiem tērpiem* (Liepa 1993: 32–33).

Ir attēlota arī vecticībnieku kāzu tradīcija – līgavas zagšana.

Romānā „Kumeļa gadi” bagātīgi ir tēlota vietējo Daugavpils krievu kultūra un sadzīve, īpaši nodaļā „Svešās sejas”: pēc mātesmātes nāves mazajai Anitai tiek nolīgtas audzinātājas krievietes – Natālija Aleksejevna, no kuras Anita apgūst krievu valodu, Olga, šuvēja Ļoļa, kas nomirst ar diloni, krusttēva paziņa skolotāja Maristepana, pie kuras notiek tējas dzeršana no patvāra.

Romānā „Vējgāze” ir tēloti atmodas laika notikumi Rūdunavā; atsaucoties uz A. Liepas teikto, ar Rūdunavu ir domāta Daugavpils. Nesen iznākušās atmodas laika hronikas „Atbrīvošanās. Atmodas līkloči Daugavpilī” pēcvārdā autore norāda, ka romānā „Vējgāze” patiešām ir tēloti atmodas laika notikumi Daugavpilī, un paskaidro, kāpēc nav minējusi īstos vietu un cilvēku vārdus: *Ilgi vilcinājos ķerties pie notikumu izpētes, jo 1995. gada nogalē jau biju beigusi darbu pie romāna „Vējgāze”, kurā attēlots atmodas laiks, neminot ne vietu īstos nosaukumus, nedz personāžu īstos vārdus. Atgūtā neatkarība, ņemot vērā Daugavpilī valdošo saspīlēto*

situāciju, tolaik daļai pilsētnieku šķita pārlietu trausla; piesardzības labad tie nevēlējās savam vārdam ļaut izskanēt publiskā telpā (Liepa 2013: 143).

Atbilstoši jau iepriekš aplūkotajām konceptuālajām līnijām, kuru semantiku atklāj metafora romāna nosaukumā, pilsētā valdošā noskaņa ir klaji negatīva: tā ir provinciāla – ir minēts, ka galvenās varones meita Agne netika studēt Rīgā, bet *nomalā Latgales pilsētā necilas iestādes kantorī* (Liepa 1996: 28) ieslīgusi stagnācijā (darbība sākas pārbūves laikos), *kur mutes visciešāk bijušas aizsietas, kur ausis visbiezākā vate*, tomēr arī te *sastāvējies gaiss sāk sakustēties, spēcīga caurvēja viļņots* (turpat: 30). Telpas kategorija romānā ir cieši saistīta ar vēsturisko laiku, tajā tēloti atmodas laika politiskie notikumi Daugavpilī un Latvijā, kā Latvijas karoga pacelšana dzejas dienu lasījumos, Tautas frontes, Nacionālās neatkarības kustības, Pilsoņu komitejas, Interfrontes dibināšana un darbība, romāna kulmināciju veido barikāžu notikumi 1991. gada janvārī. Pilsētas telpa un notikumi aculieciniekiem ir pazīstami, taču negatīvo norišu tēlojums, šķiet, autorei ir licis distancēties, nenosaucot pilsētu tieši vārdā. Tas ir īpašs žests, nevis reālisma tradīcijai raksturīgā tipizācija, kas ļautu pilsētā ar neesošu nosaukumu saskatīt jebkuru vidusmēra Latvijas pilsētu. Gluži otrādi, Rūdnavas (Daugavpils) topos koncentrē negatīvo, padomisko mantojumu, ko, no vienas puses, varētu atstāt pagātnē, taču distance nosaukumā liek domāt, ka temporālā distancēšanās vēl nebūt nav tik drošticama, ko apliecina arī iepriekšcīvētais A. Liepas skaidrojums, kādēļ viņa romānā ir izvairījusies no tiešām norādēm. Vienlaikus autore ir izmantojusi netiešas norādes, kas ļauj Rūdnavā pazīt Daugavpili: tās ir tramvaja sliedes, kuras šķērso oktobra demonstrācijas dalībnieki, precīzi nosaukta dzelzceļa biļetes cena no Rīgas līdz Rūdnavai (trīs rubļi), luterāņu baznīca, kurā ierīkota noliktava, bet draudze pulcējas vecā koka namā pilsētas nomalē, augstskola, kuras studenti piedalās pirmajās Tautas frontes aktivitātēs. Līdzīgu spēli autore spēlē arī romānā „Ekshumācija”, kur autobiogrāfiskajai varonei ir izdomāts vārds (Nameda Lapa), savukārt romānam pievienotajās fotogrāfijās Namedā saskatām A. Liepu, ko apstiprina arī autores fotogrāfija uz grāmatas aizmugurējā vāka. Tādējādi ir aktualizēts arī R. Barta definētais hermeneitiskais jeb mīklas kods, kas, vienlaikus aizklājot pilsētas identitāti un norādot uz to, izvērza to priekšplānā vēl vienu konceptuālu līniju, akcentējot autores attieksmi pret pilsētu, kur padomju režīma, kas tik dramatiski tika skāris viņas pašas un viņas ģimenes locekļu dzīvi, sekas izpaužas visai spēcīgi. Rūdnavas topos ir daļēji vēsturiskots, daļēji mitoloģizēts pārmaiņu hronotops; tas ietver laiku, kurā notiek sāpīgas, neērtas pārmaiņas – saimnieciskais haoss, naudas un pārtikas trūkums, sadzīves grūtības (vēsturiskā 1990.–1991. g. situācija), taču tās leģitimē to solītā nākotne, kas savā ziņā ir pagātnes atjaunošana (neatkarības, īpašumu atgūšana) un kas par katru cenu ir jāapliecina un jāsasniedz. Tādēļ galvenā varone Indra iesaistās riskantajās atmodas laika aktivitātēs, tādēļ rūdnavieši dodas uz barikādēm, tādēļ pusmūža sieviete neatlaidīgi cīnās par dzimtas māju atgūšanu, rok zemi un stāda ābeles atgūtajā zemē.

Secinājumi

Visprecīzāk Daugavpils kā topos ir atklāts atmiņu romānā „Kumeļa gadi”. Interesanti, ka, lai gan tas ir izdots 1993. gadā, pēc romāna „Ekshumācija”, darbā „Noklusētās lappuses” autore min, ka ir vilcinājusies ar romāna „Ekshumācija” iesniegšanu izdevniecībā „Liesma”, jo tur jau rindā gaidījuši divi iepriekš iesniegtie darbi, viens no tiem – „Kumeļa gadi”. Kaut gan rakstīt romānu „Ekshumācija” A. Liepa aizsāka krietni agrāk, darbs „Kumeļa gadi”, ko varētu uzskatīt par dokumentālā romāna „Ekshumācija” autobiogrāfiskās daļas izvērsumu, ir pabeigts agrāk. Iespējams, tas varētu būt viens no iemesliem, kādēļ Daugavpils tēlojums nākamajos darbos – gan dokumentālas ievirzes, gan izteikti literārajos – ir lakoniskāks un šaurāks. Tomēr galvenās atšķirības Daugavpils toposa tēlojumā saistās ar žanru: dokumentālajos darbos tas atklāj laika zīmes, aktivizējot kultūras kodu, taču tam ir arī noteikta saikne ar darbības tēlojumu, vēstītājas subjektīvo emocionālo stāvokļu un vērtību sistēmas izpausmēm; savukārt daiļliteratūras darbos telpa izteiktāk ir uztverama kā poētiska kategorija, kas cieši saistās ar citiem teksta poētikas elementiem un priekšplānā izvirza hermeneitisko, proairētisko, sēmisko un simbolisko kodu. Tādējādi Daugavpils toposa analīze ļauj nonākt pie būtiskiem secinājumiem par telpas kategorijas saistību ar žanru.

LITERATŪRA

Barts, Rolāns (1992). Kritika un patiesība. S/Z. No daiļdarba uz tekstu [fragmenti]. *Grāmata*, 2. 5–10.

Bunkše, Edmunds Valdemārs (2007). *Intīmā bezgalība*. Rīga: Norden AB.

Komarova, Oksana (2013). Emotional Landscape and Memory in Skaidrīte Andersone's Sketch Book "Fragrant Traces". *Landscape and Culture. Comparative Studies*. Vol. V (2). Daugavpils: Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds „Saule”. 75–81.

Latvija citu valstu saimē. Kulturāli saimnieciskais apskats (2006). 3. elektroniskais izdevums. Eraksti. http://issuu.com/avastgo/docs/latvija_citu_valstu_saime_lat_, sk. 14.11.2014.

Liepa, Anita (1990). *Ekshumācija*. Rīga: Liesma.

Liepa, Anita (1993). *Kumeļa gadi*. Daugavpils: Daugavpils tipogrāfija.

Liepa, Anita (1996). *Vējgāze*. Rīga: Karogs.

Liepa, Anita (2000). Skaida dzīves atvarā. *11 dažādi spalvasbrāļi*. Rīga: Likteņstāsti. 162–183.

Liepa, Anita (2004). *Noklusētās lappuses*. Rīga: Elpa.

Liepa, Anita (2007). *Ziemeļvējš*. Rīga: Lauku Avīzes izdevniecība.

Liepa, Anita (2013). *Atbrīvošanās. Atmodas līkloči Daugavpilī*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds „Saule”.

Meškova, Sandra (2009). *Subjekts un teksts*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds „Saule”.

Sekste, Inguna (2013). Naratoloģija. *Mūsdienu literatūras teorijas*. Kalniņa, Ieva E., Vērdiņš, Kārlis (sast., 2013). Rīga: Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts. 175–198.